

դիվ շնն կրնար հպատակիլ ռամկին այս ապօրին-
նութիւններուն եւ զեղծութիւններուն բայց միայն
սահմանափակ չափով մը։ Ընդհակառակն, անոնց
պաշտօնն է լեզուն կոկել, յարգարեւել, ուղղել,
կանոնաւորել, ճոխացնել, կատարելագործել
շարունակ եւ, որքան հնար եւ, ռամկին ալ բե-
րել յուսումն եւ ի գործածութիւն մաքուր եւ
ուղիղ լեզուին։

Արդէն արդի պայմաններն շատ տարբեր
են հին դարուց պայմաններէն։ Հիմալ գիր,
սպագրութիւն, լրագրութիւն, աժան մատենա-
դարաններ, լսարաններ ունինք որք կը դէւրացը-
նեն ուղիղ լեզուի տարածումն ժողովրդի ամեն
խաւերուն մէջ եւ զլեզուն անգրագոյն աղաւաղ-
մանց վտանգեն զերեւ կը պահեն։ Լեզուները
այսուհետեւ չպիտի կրնն այն խորին փոփոխու-
թիւններն զորս հին դարերու մէջ կրած են։

Արեւմտ ռուսահայ եւ թրքահայ գրագէտ-
ներ եւ գրողներ թող միաբանին արդի հայե-
րենը մէկ բարբառի վերանելու ջանքին մէջ՝
առաջորդ ունենալով մեր լեզուին բնիկ նկա-
րագիրն եւ ցեղային գրողը, որ բարբախտա-
բար այնքան կենդանի կը մնայ մեր բարբառնե-
րէն ոմանց մէջ եւ կը դիւրացնէ գրական մար-
դոց գործը յօգուտ լեզուական վերակազմու-
թեան եւ միութեան։

(Շարունակ)

Մ. Ս. ԳԱՐՈՐԻԶԵԱՆ

ԹՈՒՄԱՐԵՐԵՆ ԵՒ ՀՈՅԵՐԵՆ

Կենդանական Ասիոյ մէջ (Չինական Թուր-
քեստան, հիմալայան լեռներէն քիչ մը հիւսիս,
Պամիրի քով) Թուրքան քաղաքին քովերը
քանի մը տարի առաջ անդի ունեցան նշա-
նաւոր պեղումներ գերմանացի գիտնականներու
ձեռքով։ Այս պեղումները պատական ար-
դիւնքներ ստին։ Երեւան հանուեցան խումբ
մը լեզուներ՝ որոնք շատեց անհետացած էին
աշխարհի երեսէն։ Այս արդիւնքները գեւո Նոր
Նոր կ'ուսուցասիրուն եւ կը հրաառարկուին։
Երեւան եկած լեզուներուն մէջ կը յիշուին
սոգդիարենը (իրանական բարբառ մը՝ որուն
անունը միայն ծանօթ էր), երկու պահլաւական
բարբառներ (մէկը հարաւարեւմտեան, միւսը
հիւսիսային), գրեթէ միշտ աշտ մանածութիւն,
հնագոյն թուրքերէն, միջին հնդկերէնի զանա-
զան Նոր բարբառներ, խումբ մը ուրիշ գեւ
անյայտ լեզուներ կամ բարբառներ, եւ վեր-

ջապէս բոլորովին Նոր լեզու մը՝ որ կոչուեցաւ
Թոխարերէն։

Այս բոլոր լեզուներով ալ երեւան եկան
զանազան բնագիրներ՝ շարժել լեզուեան։ Գիւ-
տերը մեծ նշանակութիւն ունին յատկապէս
մեզի համար. այսպէս պահլաւերէնի Նորագիւտ
բարբառները աւելի մասիկ են հայերէնի եւ
կը պարզեն քանի մը ինդիերներ՝ որ բուն պահ-
լաւերէնով չէին կրնար մեկնուիլ։ Ասով ար-
դարացաւ նաեւ Հիւսիսային քանի մը ինքնա-
յատուկ տեսութիւնները։ Մէյրէ ունի այս մասին
կարեւոր յօդուած մը։ Sur les mots iraniens
empruntés par l'arménien (MSL., XVII.,
էջ 242—250)։

Թոխարերէնը Թոխարներու լեզուն է, այս
ազգն՝ որ դասականներու Tochari, Հնդկաց
Տուքհարա, Չինաց Tou-ho-lo կոչածն է։ Ի.
դարուն կը ընկալէր հին արարիոց մէջ։ Այս
լեզուով գտնուեցան քանի մը Թարգմանու-
թիւններ հնդկերէնէ, բաշկական հասակաոր-
ներ, առհասարակ երկլեզուեան, սող առ սող
գրուած Թոխարերէն եւ հնդկերէն։ Գրեթէ
հնդկական տառերն են, ուստի առաջին ան-
գամէն իսկ թէ կարգաւ եւ թէ Թարգմա-
նելու համար շատ դիւրին։

Թոխարերէնէն երեւան եկած են երկու
իրարմէ տարբեր բարբառներ, որոնցմէ առաջինը՝
որ կոչուեցաւ A բարբառ, գտնուած է Թուր-
քանի մէջ, իսկ երկրորդը, որ կոչուեցաւ B
բարբառ, գտնուեցաւ Douldour — Aqour կամ
Touen-houang. Այս հասակաորները արդէն
հրատարակուեցան գեղեցիկ սպագրութեամբ։
Հնդկագէտ Sylvain Lévi եւ լեզուաբան Meillet
պատրաստեցին ասոնց քննութիւնը՝ որ վերջերս
հրատարակուեցաւ Journal Asiatique Թերթին
մէջ եւ առանձին (Etude des documents
tochariens de la mission Pelliot, Paris 1911).

Թոխարերէնը հնդեւրոպական լեզու մըն
է, բայց նոյն ընտանիքին միւս քլոր լեզուներէն
ոչ մէկուն հետ կը միանայ եւ առանձին ճիւղ
մը կը կազմէ։ Հայերէնի հետ ունի սակայն
քանի մը հնաաբբերի նմանութիւններ։ Այս,
նմանութիւնները ոչ այնքան բառական են
որչաքի լեզուականներ։

Հանելով Լեւիի եւ Մէյրէի ուսումնա-
սիրութիւնէն, ստորեւ կը գնեմ այն բոլոր
հնդեւրոպական բառերը՝ որ հասարակաց են
Թոխարերէնի եւ հայերէնի. ասով նմանութեան
չափը պարզ կերպով պիտի երեւայ։

Հայերեն	A	B
Ակեր (յն.)		akaro "acorus calamus"
Աշ		sālyi
Աշի		sālyinsana
Այեկ		alyek
Անուն	ñom	ñem
Աշք, ակ		egane
Արժե		arcantr
Արծն		ārksai "սերմակն"
Բազուկ	pokem	pokasi
Եթե	spadh	puksdh
Լեւել	klogām	
Դռնակ		keni
Կնիթ(պրս.)	kuficit	kukēidh
Կու		kewiye
Հինգ	pañā	piś
Մաշկ		melyem "սանկոխ կենե"
Մեշ		mišo
Մի		mā "է"
Միս		misa
Ու		oñi
Չորս	štwar	štwer
Պպիզ		pippāl (հնգ.)
Սառն		kročēñiñe ցուրտ (քս.)
Տասն	škandh (10րդ)	śak
Քսան	wiki	ikañi

Եւր բոլոր բառերը լինում են Մէլլէի կողմէ եւ Հայերենի լինումից առաջ մը չեն աւելցներ: Բայց կայ նաեւ բառ մը որ կու տայ թերեւս Հայերեն նոր ստուգաբանութիւն մը. այն է՝ Թոխարերէն yolo = Հայ. յոռի, yolo կը նշանակէ "գէշ". ք. kreñce pi wat no yolo pi wat yāmor "աղէկ կամ գէշ գործ մը", կը գտնուի նաեւ yoloweretsamñi "գէշ հոտ, բարդին մէջ (կազմուած yolo "գէշ", were "հոտ, բառերէն" -tsamñi -ութիւն մասնակող). Հայերեն յոռի կազմուած է ի մասնակող (Տմեռ. բարի). բուն արմատը յոռ կը գտնուի յոռնալ եւ. 19. Եւ. 7. յոռագոյն Սիր. 18. 40. յոռացոցանել եւ. արգ. բառերուն մէջ:

Թոխարերէնի եւ Հայերենի միջեւ գտնուած քերականական նմանութիւնները՝ որ Meillet կը յիշէ, հետեւեալներն են.

1. Թոխարերէնի բայական ձեւերուն վերջը յաճախ կ'երեւայ յ՝ ձայնը. ասիկա կրնայ

լու համեմատուիլ Հայ. մի՛ բերնը, բերնը, բերէր ձեւերու ր-ին հետ:

2. -ւ ով գերաւայնը յատկապէս նման են Հայ. -եալ անցեալ գերբային:

3. Բացասականի մասնիկն է մա, որ է մեր մի՛ արգելականը (հնգ-իբան. mā, յն. մի). Թոխարերէնի մէջ կը գործածուի առ հասարակ բոլոր բացասականներու վրայ:

4. -սց Թոխարերէնի մէջ ծագում ցոյց առող անականներ կը շինէ. Տմեռ. Հայ. ցի (քաղաքացի, Աթենացի, կանացի):

Առնցմէ դուրս մեր կողմէն կ'աւելցնենք նաեւ հետեւեալ նմանութիւնները:

5. -տ յոգնակի սեռականի մասնիկն է, որ բոլորովին նման է Հայ. -ց մասնիկին, ք. ñemmatš տնուանց, tats նոցա (դոցա):

6. Թոխարերէնի երկու բարբառներուն մէջ կը նկատուի բառակցի վրայ ձայնափոխութիւնը. A բարբառին ք աշնը կը դառնայ B բարբառին մէջ ք օր.

A wāndh, B yente "քամի, vent".

A wāltə, B yāltə "1000".

A wiki, B ikam "20".

Հայերենի մէջ զարաբաղի բարբառն ալ ունի նոյն ձայնափոխութիւնը. ք. վեր > յէր, յօր, վրայ > յըրա:

Եզրուածս կը վերջանում ուրիշ նկատողութեամբ մը. շատ անգամեր նկատած եմ Թուրքերէնի մէջ հնդեւրոպական ձեւեր, որոնց բացատրութիւնը գտնուարին էր տալ: Թոխարերէնի գիւտող Թուրքերէնը կը դառնայ հնդեւրոպական լեզուի մը գրացի լեզու, այս գրացիութեան մէջ կրնային տեղի ունենալ շատ փոխառութիւններ, եւ Թուրքերէնի մէջ այս կարգի փոխառութիւններ շատ կան, համեմատ է մէջ այլոց beš "հինգ" = Թոխար. piś, aq "սերմակ" = Թոխար. šarkwi եւ վերջապէս բացասականի me, mā մասնիկը, որ Թոխարերէնի մա-ին նման ոչ միայն արգելական է, այլ եւ կը ծառայէ կազմելու բոլոր բացասական ձեւերը (հնգ. կիթմէ, անվա, կիթմէտիմ, անվատիմ եւն):

Նոր Նախիջեան, 31 Դեկտ. 1911:

ՀՐԱԶՈՅՑ ԱՍՏՈՒՆԱՆ

